

Masterthesis Orthopedagogiek
Directe en displaced agressie
verschillen binnen de in-group en de out-group

Masterthesis Pedagogiek

Conceptversie Masterthesis

Bente Scholten (3452220)

Fleur Steenbekkers (3480178)

Projectleiding: Ellen Reitz en Albert Reijntjes

Inleverdatum: 24 juni 2011

Voorwoord

Deze thesis schrijven wij in opdracht van Universiteit Utrecht, waar wij de master orthopedagogiek volgen. Middels deze thesis ronden wij onze master jaar af.

Toen wij de onderwerpen en begeleiders van de lopende onderzoeken op de universiteit te zien kregen, werden wij direct enthousiast bij het zien van de naam Ellen Reitz. Dit kwam gezien wij in ons pre-master jaar, thesisbegeleiding van Ellen hadden gekregen en wij dit als zeer positief hebben ervaren. Helaas sprak het onderwerp van het onderzoek ons minder aan. Toch kozen we voor dit onderwerp omdat wij van mening zijn dat goede begeleiding bij de thesis cruciaal is voor het succesvol verlopen en afronden ervan. Naarmate het onderzoek vorderde werden wij steeds enthousiaster over het onderwerp, ook was het fijn dat we onze eigen onderzoeksvragen mochten opstellen zodat we ons er meer voor konden motiveren. Achteraf gezien hebben we toch met plezier aan de thesis gewerkt.

De thesis hebben wij echter niet kunnen schrijven zonder hulp van anderen, daarom willen wij graag een aantal mensen bedanken. Allereerst willen wij onze begeleidster Ellen Reitz met veel lof bedanken. Niet alleen voor haar correcte, zorgvuldige en opbouwende feedback, maar ook voor haar motiverende woorden, positieve kijk, vriendelijkheid en gezelligheid die we in haar begeleidingsuurtjes hebben meegemaakt. Daarnaast willen wij ook Albert Reijntjes van harte bedanken voor zijn praktische en concrete ondersteuning. Zijn altijd snelle reacties gaven ons vertrouwen en moed om met een frisse kijk verder te werken. Samenvattend hebben Ellen Reitz en Albert Reijntjes ons de inspiratie gegeven om deze thesis succesvol te kunnen afronden.

Afsluitend willen wij ook elkaar bedanken, voor de fijne en goede samenwerking. We vulden elkaar uitermate goed aan, motiveerde elkaar en we hebben samen doorgezet om de thesis van de grond te krijgen.

Utrecht, juni 2011

Bente Scholten

Fleur Steenbekkers

Directe en displaced agressie

verschillen binnen de in-group en de out-group

Bente Scholten en Fleur Steenbekkers

Abstract

Objective: This study investigated whether Dutch children show more direct and / or displaced aggression to the in-group (Dutch children) or to the out-group (Moroccan children). **Method:** Dutch children (N = 383, M age = 13) played a fictitious online computer game called "Survivor.". Participants completed a personal profile that was allegedly evaluated online by peer judges. After randomly receiving mild or strong negative feedback from peer judges, participants could aggress (verbal and financial) against these peer judges (direct aggression) and against other innocent peers (displaced aggression). **Results:** A repeated measures analysis of variance showed that, in contrast to expectations, Dutch children show more direct financial aggression to the in-group than to the out-group. Girls are more inclined than boys. There were no differences found in the level of verbal and financial displaced aggression to Dutch children or Moroccan children. **Conclusions:** Dutch children behave more financial direct aggressively towards the in-group than to the out-group. Financial aggression is, more than verbal aggression, significant. Girls act more financial direct aggressive to the in-group than boys did. Implications are being discussed.

Theoretische inleiding

Uit onderzoek van Baumeister en Leary (1995) blijkt dat veel menselijk gedrag voortkomt uit een sterke drang deel uit te willen maken van een sociale groep. 'Erbij horen' ('the need to belong') oftewel bij een sociale groep horen is goed verklaarbaar vanuit de evolutionaire theorie. Deze theorie stelt dat wanneer je bij een sociale groep hoort, je kan overleven en het je beschermt tegen dergelijke 'vijanden' (Baumeister & Leary, 1995; Smart Richman & Leary, 2009). Volgens Lindeman, Harakka en Keltikangas-Jarvinen (1997) is met name de adolescentieperiode, de periode waarin het behoren tot een sociale groep centraal staat en groepsvorming meer tot uiting komt.

Men maakt onderscheidt tussen twee soorten groepen, namelijk de groep met eigen leden (de in-group) en de groep waartoe het kind niet behoort (de out-group). Wanneer deze groepen met elkaar vergeleken worden blijkt dat de in-group vaker favoriet is dan de out-group (Struch & Schwartz, 1989; Ruffle & Sosis, 2006). Door meerdere studies is echter

opgemerkt dat het niet zo is dat kinderen daardoor perse negatief tegenover de out-group staan (Brewer, 1999; Koopmans & Rebers, 2009; Yamagishi & Mifune, 2009).

Hewstone, Rubin en Willis (2002) hebben aangetoond dat het gemak waarmee kinderen zich met een groep identificeren, te maken heeft met de vooropgezette mening over verschillende culturen en gemeenschappen, gedachten en verklaringen. Hierdoor wordt de vooraf ingenomen partijdigheid verklaard. De voorkeur naar de in- of de out-group wordt gemaakt nadat kinderen de in-group met de out-group hebben vergeleken en een van beide als voorkeur bestempeld hebben.

In veel Westerse landen is er een groeiende bezorgdheid over racistische en agressieve houdingen en gedragingen bij groepen kinderen en adolescenten (Verkuyten & Thijs, 2002). Daarnaast neemt agressief gedrag sterk toe in de vroege adolescentie (Dodge, Coie, & Lynam, 2006). Huidig onderzoek richt zich daarom op de factoren die van invloed zijn op agressie van kinderen en adolescenten tussen ongeveer tien en veertien jaar oud. Er wordt gekeken naar Nederlandse kinderen (de in-group) en niet Nederlandse kinderen (de out-group) en het verband tussen het vertonen van agressie tussen deze groepen kinderen. De algemene onderzoeksvraag hierbij is: "Vertonen Nederlandse kinderen meer agressie naar leden van de out-group, dan naar leden van de in-group?".

Aangezien onderzoek aantoonde dat jongens zich vaak agressiever gedragen dan meisjes (Deaux, 1985; Dodge, Coie, & Lynam, 2006) wordt er in het huidig onderzoek ook aandacht besteed aan mogelijke sekseverschillen. De bijkomstige onderzoeksvraag luidt dan ook: "Zijn er sekseverschillen bij het vertonen van agressie tussen de in-group en de out-group?".

Agressie

Agressie wordt gedefinieerd als gedrag dat wordt uitgevoerd met de intentie een andere persoon schade toe te brengen. Deze schade kan zowel fysiek als psychologisch bedoeld zijn (Anderson & Bushman, 2002; Bushman & Huesmann, 2010; Konrath, Bushman, & Campbell, 2006; Leary, Twenge, & Quinlivan, 2006). Agressie kan enerzijds gericht zijn op de provocateur, ofwel de veroorzaker of uitlokker van de agressie (directe agressie) (Denson, Pedersen, & Miller, 2006), anderzijds bestaan er situaties waarin de agressie gericht kan zijn op onschuldige buitenstaanders (displaced agressie) (Marcus-Newhall, Pedersen, Carlson, & Miller, 2000).

In eerder onderzoek zijn er op basis van de informatieverwerkingstheorie twee samenhangende patronen van agressief gedrag gevonden, namelijk reactieve en proactieve

patronen van agressie (Crick & Dodge, 1996; Merk, 2005; Orobio de Castro, 2004). Bij reactieve agressie reageert het kind op provocaties en bedreigingen op een impulsieve manier met verlies van controle, terwijl proactieve agressie gericht is op het verkrijgen van een beloning, waarbij het kind dominerend en pestend gedrag laat zien (Kempes, Matthys, de Vries, & van Engeland, 2005). Huidig onderzoek richt zich op vormen van reactieve agressie.

Directe agressie

Zoals hierboven genoemd is directe agressie, agressie gericht op de provocateur (Denson, Pedersen, & Miller, 2006). Wanneer er in de in-group door een kind directe agressie vertoond wordt naar een ander lid van de in-group wil dit kind een ander kind schade toebrengen. Dit gebeurt wanneer er het idee heerst dat er een conflict is met de out-group. Er hoeft dan geen sprake te zijn van een echt conflict, het idee dat er een conflict met de out-group is, is al genoeg (Sherif, 1966). De directe agressie wordt toegeschreven aan een conflict met de out-group, om zo de eigen agressie te rechtvaardigen. Kinderen weten dat agressief gedrag vertonen geen positieve eigenschap is en uiten hun motieven voor het vertonen van hun agressie dan ook niet openlijk. Zij praten hun agressie goed door aan de out-group negatieve eigenschappen toe te kennen waardoor zij 'niet menselijk' behandeld hoeven te worden. Het gedrag dat in de in-group vertoond wordt is dan niet zo erg als dat wat de out-group vertoont. Op deze manier wordt eigen gedrag goed gepraat en negatief gedrag van de out-group versterkt (Schwartz & Bilsky, 1987).

Het toekennen van negatieve eigenschappen aan de out-group is een motief voor kinderen om directe agressie te vertonen. Wanneer de out-group negatieve eigenschappen toegeschreven krijgt, impliceert de in-group dat de out-group ook geen recht op een menselijke behandeling verdient. Hoe meer negatieve eigenschappen aan de out-group toegeschreven worden, hoe meer directe agressie er tussen de in- en de out-group ontstaat (LeVine & Campbell, 1972; Middleton, 1960).

Wanneer er veel gelijkheid tussen de in-group en de out-group is, leidt dit tot vijandigheid naar de out-group, welke zich uit in directe agressie (Struch & Schwartz, 1989). Brown (1984) verklaard dat dit komt doordat de uniekheid van een groep dan in het geding komt. Koopmans en Rebers (2009) geven echter aan dat het belangrijk is te beseffen dat agressie en conflict niet altijd nodig zijn om bij de eigen culturele in-group te horen. Men zal veel over hebben voor hun eigen culturele in-group. Belangrijkste is dat het gedrag positief resultaat oplevert voor de in-group ten opzichte van de out-group (Gil-White, 2003; Wilson, 2002).

Verkuyten en Thijs (2002) vonden bewijs dat allochtone kinderen meer kans hebben slachtoffer te worden van scheldpartijen en sociale buitensluiting dan Nederlandse kinderen. Echter vonden zij ook dat Nederlandse kinderen zich meer slachtoffer voelde van directe agressie, wanneer zij in klassen met minder Nederlandse leerlingen en meer allochtone leerlingen zaten. Resultaten van hun onderzoek tonen aan dat de minst geaccepteerde minderheidsgroep in een land de meeste kans loopt om slachtoffer te worden van directe agressie. Bovendien werd er gevonden dat discriminatie en racisme onder kinderen vaker voorkomt richting 'peergroepen' dan richting individuele personen. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat kinderen nog erg zwart-wit kunnen denken en gemakkelijker generaliseren (Taylor, Wright, & Proter, 1993; Verkuyten & Thijs, 2002).

Displaced agressie

Wanneer kinderen slecht gehumeurd zijn kunnen zij dit gedrag naar buiten brengen en uiten op onschuldige anderen. In het onderzoek van Denson, Pedersen en Miller (2006) komt naar voren dat individuele verschillen in de neiging om deze displaced agressie te vertonen ook bijdragen aan zulk gedrag. Displaced agressie ontstaat wanneer een persoon uitgelokt wordt, onwillig of onmachtig is om tegen de uitlokker in te gaan en achteraf agressie vertoont tegen een onschuldig doelwit (Dollard, Doob, Miller, Mowrer & Sears, 1939; Hovland & Sears, 1940). Een voorbeeld hiervan is dat een man zijn vrouw zonder reden beledigd, omdat hij die dag ruzie heeft gehad met zijn baas. Vaak biedt het onschuldige doelwit geen reden om agressie te uiten. De onschuldige kan soms wel een 'trigger' voor agressie oproepen bij de dader (Denson, Pedersen, & Miller 2006).

Er is reden om aan te nemen dat persoonlijke verschillen bestaan bij het tot uiting komen van displaced agressie. Het terughalen van zaken, het herkauwen, speelt hierbij een rol (Bushman, Bonacci, Pedersen, Vasquez & Miller, 2005). Wanneer een kind uitgedaagd wordt, zijn er een aantal emotieregulatie-strategieën die gebruikt kunnen worden om met de uitdaging om te gaan. Zoals de strategie van het terughalen van herinneringen om met de gebeurtenis om te gaan, deze strategie wordt met name gebruikt door kinderen die displaced agressie vertonen. Het is bekend dat boze gevoelens als reactie op een provocatie relatief snel over gaan, gemiddeld binnen tien minuten (Tyson, 1998), maar er zijn ook voorbeelden van displaced agressie waarbij degene die de agressie vertoont onschuldige anderen schade aanbrengt na meer dan tien minuten na het uitdagen. Hier kunnen dan dagen of weken overheen gaan. Miller, Pedersen, Earlywube, en Pollock (2003) zeggen dat diegene die hun

agressie op anderen uiten, vaak het incident blijven herhalen in hun hoofd. Deze kinderen focussen op hun boze stemming en blijven bezig met het nemen van wraak.

Displaced agressie richt zich vaak op kinderen die al niet populair zijn. De meeste van deze kinderen worden selectief uitgezocht. Bij displaced agressie wordt dit selectief uitkiezen van slachtoffers vaak op basis van etniciteit gedaan. Een slachtoffer kan uitgekozen worden op basis van frustratie die heerst ten opzichte van een persoon of groep van een bepaalde afkomst. Displaced agressie is een resultaat van boosheid en frustratie over doelgericht gedrag van anderen (Horowitz, 1973).

In etnografisch onderzoek van Ausdale en Feagin (1996) blijkt dat allochtone kinderen vaak het slachtoffer zijn van diverse vormen van negatief gedrag. Ook Verkuyten en Kinket (2000) vonden dat de minst geaccepteerde minderheidsgroep in een land de meeste kans loopt om slachtoffer te worden van displaced agressie.

Sekseverschillen in agressie

Bekend is dat jongens zich agressiever gedragen dan meisjes. Deze resultaten werden in meerdere studies gevonden voor zowel de directe en displaced agressie, een bevinding die consistent is met de meerderheid van het onderzoek naar sekseverschillen in agressie (Deaux, 1985; Dodge, Coie, & Lynam, 2006; Hyde, 1984).

Daarnaast laten meisjes wel meer relationele agressie zien, zoals roddelen en jongens meer openlijke agressie (Little, Henrich, Jones, & Hawley, 2003). Sommige studies hebben tevens aangetoond dat meisjes vaker displaced agressie vertonen dan jongens. Het mogelijk dat meisjes meer displaced agressie vertonen als gevolg van angst voor represailles of bestraffing van de provocateur. Bijvoorbeeld, als de provocateur sterker of krachtiger is, kunnen zij aarzelen om de agressie rechtstreeks te uiten en in plaats daarvan kunnen zij hun agressie uiten op een onschuldige andere (Bjorkqvist, Lagerspetz, & Kaukiainen, 1992; Salmivalli, Kaukiainen, & Lagerspetz, 2000). Men verwacht daarom dat meisjes meer displaced agressie vertonen en jongens meer directe agressie. Ander onderzoek naar dit onderwerp vond echter geen sekseverschillen (Pakaslahti & Keltigangas-Jarvinen, 2000; Paquette & Underwood, 1999).

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvraag voor directe agressie in dit huidige onderzoek luidt: “Vertonen Nederlandse kinderen meer directe agressie naar kinderen van de in-group dan naar kinderen van de out-group?” Vanuit bovenstaande literatuur blijkt dat er uiteenlopende resultaten zijn

wanneer er gekeken wordt naar de directe agressie die vertoond wordt naar de in-group en de out-group. Hierdoor is het niet mogelijk om een hypothese op te stellen bij deze onderzoeksvraag.

De onderzoeksvraag voor displaced agressie in dit huidige onderzoek luidt: “Vertonen Nederlandse kinderen meer displaced agressie naar kinderen van de in-group dan naar kinderen van de out-group?” Vanuit bovenstaande literatuur is de volgende hypothese opgesteld: “Nederlandse kinderen vertonen meer displaced agressie naar kinderen van de out-group dan naar kinderen van de in-group.

In het huidige onderzoek wordt ook aandacht besteedt aan mogelijke sekseverschillen bij het vertonen van agressie tussen de in-group en de out-group. De onderzoeksvraag hierbij luidt: “Zijn er sekseverschillen bij het vertonen van agressie tussen de in-group en de out-group?” Vanuit bovenstaande literatuur zijn de volgende hypothesen opgesteld: “Jongens vertonen meer directe agressie dan meisjes” en “Meisjes vertonen meer displaced agressie dan jongens”.

Methode

Participanten

Participanten zijn 383 kinderen, waaronder 52 % meisjes en 48 % jongens uit groep acht van reguliere basisscholen en de eerste klas van reguliere middelbare scholen in Nederland. De participanten varieerden in de leeftijd tussen de 10,8 en 15,4 jaar ($M = 13$, $SD = 11.51$) en hadden voornamelijk de Nederlandse nationaliteit. Van alle kinderen zaten er 183 in groep 8 en 200 in de eerste klas van de middelbare school. Er is bij dit onderzoek gebruik gemaakt van een aselechte steekproef waarbij willekeurig verschillende basisscholen en middelbare scholen uit Nederland uitgekozen zijn.

Procedure

Allereerst is er persoonlijk contact gelegd met diverse scholen om toestemming te vragen voor het klassikaal afnemen van vragenlijsten en het individueel afnemen van een fictief computerspel, genaamd ‘Survivor’ (Reijntjes, Stegge, Meerum Terwogt, Kamphuis, & Telch, 2006). Toestemming voor deelname aan het onderzoek werd gegeven door de directie van de scholen en de betrokken leerkrachten. Ook werd schriftelijke toestemming aan de ouders gevraagd door middel van een toestemmingsbrief. Deze toestemmingsbrief voor de ouders werd door de leerkracht aan de kinderen meegegeven. Middels deze toestemmingsbrief konden ouders aangeven of zij wel of niet akkoord gingen met het

participeren van hun kind aan het onderzoek. De meerderheid van de ouders verleende toestemming voor deelname van hun kind aan het onderzoek.

Allereerst vulden de participanten een vragenlijst in, bestaande uit twee delen die onverschilligheid en eigenschappen van agressiviteit meet. De vragenlijsten zijn klassikaal afgenomen, waarbij de tafels in toetsopstelling stonden zodat er geen onderling overleg tussen de kinderen mogelijk was. De onderzoeksassistenten zijn gestart met een algemene introductie over de vragenlijst, daarna hebben de kinderen de vragenlijst ingevuld. Tijdens het afnemen van de vragenlijsten zijn de onderzoeksassistenten aanwezig geweest om eventuele specifieke uitleg te geven en vragen te beantwoorden. Tevens was de leerkracht in het klaslokaal aanwezig, deze had echter een passieve rol.

Na het afnemen van de vragenlijst werd aan de kinderen uitgelegd dat ze binnen twee weken deel gaan nemen aan een computerspel, genaamd 'Survivor'. In werkelijkheid ging het om een fictief computerprogramma geschreven in Visual Basic. Dit is ontworpen om de illusie te creëren dat de kinderen online participeerden in een spel met tegenstanders en een jury. Deze juryleden zouden van dezelfde leeftijd zijn als de participerende kinderen. Vooraf werd niet vermeld dat het spel fictief was.

Tijdens de afname van het computerspel zaten de participanten in een stiltelokaal minimaal drie meter van elkaar achter een laptop. De onderzoeksassistenten gaven de instructie vanaf de zijkant van het lokaal. Er werd door de onderzoeksassistenten verteld dat er een online wedstrijd gespeeld gaat worden, waarbij een persoonlijk profiel met foto opgesteld wordt. Dit profiel zal beoordeeld worden door andere kinderen. De onderzoeksassistenten hielpen daarna het kind met het maken van een foto. Zo werd de illusie gewekt dat andere kinderen het kind konden zien. Daarna werd het computerspel gestart en waren de onderzoeksassistenten beschikbaar om vragen te beantwoorden.

Participanten werden toegewezen aan één van de vijf condities van het computerspel 'Survivor':

1. Sterke afwijzing, participant kan daarna zelf alleen displaced agressie vertonen
2. Milde afwijzing, participant kan alleen displaced agressie vertonen
3. Sterke afwijzing, participant kan zowel directe als displaced agressie vertonen
4. Milde afwijzing, participant kan zowel directe als displaced agressie vertonen
5. Geen provocatie/afwijzing, de participant kan alleen displaced agressie vertonen.

Geen provocatie/afwijzing is de controle-conditie. Bij aanvang van het spel vulden de participanten een emotie-vragenlijst in, waarmee de huidige gemoedstoestand gemeten kon worden. Daarna stelden de participanten een eigen profiel op aan de hand van vragen over

hun persoonlijkheid. Dit profiel werd daarna fictief doorgestuurd zodat andere juryleden dit zouden kunnen zien. De feedback die de participanten kregen op hen profiel was afhankelijk van de conditie waaraan zij toegewezen waren. Vervolgens kregen de participanten feedback van de juryleden en kregen zij de mogelijkheid ook andere profielen te bekijken.

Bij de condities waarbij er sprake was van een sociale afwijzing kregen de kinderen te horen dat ze niet door mochten naar de volgende ronde. Dit was beslist door de juryleden. In de neutrale conditie werd er niets vermeld over een tweede ronde. Na afloop van het spel en het ontvangen van de feedback vulden de participanten nogmaals de emotie-vragenlijst in.

Hierna kregen de participanten de mogelijkheid om zelf feedback te geven aan de juryleden die hen daarvoor beoordeeld hadden. De participanten die aan de 'sociale afwijzing' conditie toegewezen waren konden feedback aan vier provocateurs geven en aan vier onschuldige kinderen. De provocateurs hadden de participant daarvoor negatief beoordeeld en van de onschuldige kinderen hadden de participanten alleen het profiel gelezen. Bij het analyseren kon hierdoor onderscheid gemaakt worden in agressie gericht op provocateurs (directe agressie) en agressie gericht op onschuldigen (displaced agressie). Participanten konden zich agressief uiten door het prijzengeld van de juryleden te verlagen en door opmerkingen over de juryleden te typen. Vervolgens vulden de participanten voor een laatste maal de emotie-vragenlijst in.

Na het afnemen van het computerspel kregen de participanten een uitgebreide debriefing. Onderzoek heeft aangetoond dat debriefing procedures doeltreffend zijn voor kinderen (Hurley & Underwood, 2002). Doel van deze debriefing was om eventuele negatieve effecten van de fictieve feedback weg te nemen. De participant werd tijdens de debriefing verteld dat de juryleden en de feedback die de participanten kregen tijdens het spelen van het computerspel fictief waren. De onderzoeksassistenten brachten de participanten vervolgens op de hoogte van het werkelijke doel van het onderzoek. Samen met de participant werd het spel nabesproken waarbij ruimte gelaten werd voor de gevoelens van de participant en waar nodig extra uitleg werd gegeven.

Na afloop van de debriefing werd bij de participanten de geloofwaardigheid van het spel onderzocht. Dit werd gedaan door aan de participant te vragen wat voor cijfer ze de geloofwaardigheid van het spel zouden geven. Ook noteerde de onderzoeksassistent of de indruk bestond dat het kind voor het afnemen van het computerspel al wist dat het fictief was, of onder het spelen in de gaten had dat het niet echt was.

Als laatste werd met de participanten het belang van geheimhouding besproken en werd uitgelegd waarom dit in het belang van het onderzoek was. Met de participanten werd

afgesproken dat wanneer zij geheimhielden dat het spel fictief was, ze na afloop van het onderzoek een beloning zouden krijgen. Dit cadeautje (pen, gum etc.) mochten ze vooraf uitzoeken en ontvingen zij nadat iedereen zich aan de geheimhoudingsplicht had gehouden.

Meetinstrumenten

Agressiviteit: Mate van agressiviteit werd bepaald met behulp van een schaal bestaande uit drie vormen van peer-genomineerde agressie (Thomaes, Bushman, Orobio de Castro, Cohen, & Denissen, 2009) daar wordt agressie tegenover andere leerlingen op school mee bedoeld. Deze schaal bevat drie vormen van agressie namelijk, fysieke agressie ("Wie schopt, duwt, of slaat andere leerlingen op school?"), directe verbale agressie ("Wie scheld andere leerlingen uit, of zegt gemene dingen tegen andere leerlingen op school?") en relationele agressie ("Wie verspreidt er geruchten of leugens over andere leerlingen, of sluit andere leerlingen buiten op school?"). Op basis van een meta-analyse is aangetoond dat de verschillende vormen van agressie hetzelfde onderliggende construct meten, namelijk agressie (Carlson, Marcus-Newhall, & Miller, 1989). De items vormen samen het algemene construct Trait agressiviteit (Cronbach's alpha = .73). Daarbij kan onderscheid gemaakt worden in financiële agressie (Cronbach's alpha = .73) en verbale agressie (Cronbach's alpha = .69).

Resultaten

Equivalentie van de experimentele groepen

Om te onderzoeken of de random toewijzing aan condities succesvol was, werd er een ANOVA uitgevoerd. Resultaten wezen uit dat peergenomineerde agressie, sekse en leeftijd op baseline niet significant verschilden tussen de condities. Deze resultaten wijzen uit dat de random toewijzing aan condities heeft geresulteerd in equivalente groepen op baseline (zie Tabel 1).

Tabel 1

Gemiddelden en Standaard Deviaties van Peergenomineerde Agressie, Leeftijd, Displaced en Directe Agressie per Conditie

	Peer Feedback Conditie				
	Sterk negatief, provocateurs afwezigheid (<i>n</i> =77)	Mild negatief, provocateurs afwezigheid (<i>n</i> =74)	Sterk negatief, provocateurs aanwezigheid (<i>n</i> =76)	Mild negatief, provocateurs aanwezigheid (<i>n</i> =74)	Controle- groep (<i>n</i> =74)
Peergenomineerde					
Agressie					
<i>M</i>	0.25	0.23	0.23	0.29	0.19
<i>SD</i>	0.47	0.32	0.30	0.40	0.28
Leeftijd (in jaren)					
<i>M</i>	12.93	12.88	12.76	12.97	13.09
<i>SD</i>	0.99	0.96	0.93	0.98	1.02
Displaced Agressie					
<i>M</i>	1.51	0.91	0.80	0.90	0.77
<i>SD</i>	1.96	1.22	1.14	1.32	0.95
Directe Agressie					
<i>M</i>	N/A ¹	N/A ¹	2.95	1.94	N/A ¹
<i>SD</i>			2.22	1.79	

¹ N/A = Niet Aanwezig

Directe agressie

Een twee-weg herhaalde metingen variantie analyse is gebruikt om te bekijken of Nederlandse kinderen meer directe agressie vertonen naar leden van de out-group dan naar leden van de in-group. Tevens is er bekeken of er een verschil in sekse is. De within factor is etniciteit met twee niveau's; 'Nederlands' en 'Marokkaans'. De within subject variabelen bestaan uit 'financiële directe agressie naar Nederlanders' en 'financiële directe agressie naar 'Marokkanen' en 'verbale directe agressie naar Nederlanders' en 'verbale directe agressie naar Marokkanen'. De between subjects variabelen betreffen sekse en de condities 3. ('Sterke

afwijzing, participant kan zowel directe als displaced agressie vertonen’) en 4. (‘Milde afwijzing, participant kan zowel directe als displaced agressie vertonen’).

Er werd een significant hoofdeffect gevonden voor etniciteit met betrekking tot financiële directe agressie, $F(1,134) = 12.256, p = .001, \eta^2 = .086$. In tegenstelling met de verwachtingen vertonen Nederlandse kinderen meer financiële directe agressie naar Nederlandse kinderen ($M = 1.41, SD = 1.21$) dan naar Marokkaanse kinderen ($M = 1.05, SD = 1.16$). Daarnaast werd er een significant hoofdeffect gevonden voor sekse in relatie met financiële directe agressie, $F(1,134) = 3.920, p = .050, \eta^2 = .029$. Meisjes ($M = 1.57, SD = 1.09$) vertonen meer dan jongens ($M = 1.20, SD = 1.32$) financiële directe agressie naar Nederlandse kinderen. Echter jongens ($M = 1.07, SD = 1.30$) vertonen meer dan meisjes ($M = 1.04, SD = 1.05$) financiële directe agressie naar Marokkaanse kinderen. Meisjes maken met betrekking tot financiële directe agressie sterker onderscheidt dan jongens tussen Nederlandse en Marokkaanse kinderen.

Er werd geen significant hoofdeffect gevonden voor verbale directe agressie, $F(1,134) = 0.278, p = 0.599, \eta^2 = .002$. Er werd dus geen verschil gevonden tussen verbale directe agressie naar Nederlandse kinderen ($M = 0.43, SD = 0.67$) en Marokkaanse kinderen ($M = 0.40, SD = 0.68$). Er werd geen significant hoofdeffect gevonden voor sekse in relatie met etniciteit (Wilks’ Lambda $F(2,134) = 2.014, p = .138, \eta^2 = .030$). Tevens werd er geen significant hoofdeffect gevonden voor sekse in relatie met verbale directe agressie, $F(1, 134) = 0.330, p = .566, \eta^2 = .003$.

Displaced agressie

Een twee-weg herhaalde metingen variantie analyse is gebruikt om te bekijken of Nederlandse kinderen meer displaced agressie vertonen naar leden van de out-group dan naar leden van de in-group. Tevens is er bekeken of er een verschil in sekse is. De within factor is etniciteit met twee niveau’s; ‘Nederlands’ en ‘Marokkaans’. De within subject variabelen bestaan uit ‘financiële displaced agressie naar Nederlanders’ en ‘financiële displaced agressie naar ‘Marokkanen’ en ‘verbale displaced agressie naar Nederlanders’ en ‘verbale displaced agressie naar Marokkanen’. De between subjects variabelen betreffen sekse en de condities 1. (‘Sterke afwijzing, participant kan daarna zelf alleen displaced agressie vertonen’) en 2. (‘Milde afwijzing, participant kan alleen displaced agressie vertonen’).

Er werd geen significant hoofdeffect gevonden voor etniciteit met betrekking tot financiële displaced agressie, $F(1,136) = 0.040, p = .841, \eta^2 = .000$. Er bleek geen verschil in

de mate waarin Nederlandse kinderen financiële displaced agressie vertonen naar Nederlandse kinderen ($M = 0.62$, $SD = 1.03$) of naar Marokkaanse kinderen ($M = 0.65$, $SD = 0.98$). Tevens werd er geen significant hoofdeffect gevonden voor verbale displaced agressie, $F(1,136) = 0.262$, $p = .610$ $\eta^2 = .002$. Er is ook geen significant verschil gevonden in verbale displaced agressie naar Nederlandse kinderen ($M = 0.09$, $SD = 0.28$) en Marokkaanse kinderen ($M = 0.10$, $SD = 0.35$).

Er werd geen significant hoofdeffect gevonden voor sekse in relatie met etniciteit (Wilks' Lambda $F(2,136) = 1.740$, $p = .180$) $\eta^2 = .026$. Echter wanneer men het effect van etniciteit weghaalt, bestaat er wel een algemeen significant hoofdeffect voor sekse (Wilks' Lambda $F(2,136) = 4.565$, $p = .012$) $\eta^2 = .065$. Jongens vertonen in het algemeen meer financiële displaced agressie dan meisjes.

Discussie

Huidig onderzoek had tot doelstelling kennis te verwerven ten aanzien van het verband tussen etniciteit en agressief gedrag bij Nederlandse kinderen en adolescenten. Er werd onderzocht of Nederlandse kinderen meer directe en/of displaced agressie vertonen naar de in-group of naar de out-group. Als eerste wordt er gekeken naar directe agressie, vervolgens naar displaced agressie en als laatste naar de sekseverschillen bij agressie.

Directe agressie

Gebaseerd op eerder onderzoek (Brown, 1984; Struch & Schwartz, 1989) was de verwachting dat Nederlandse kinderen zich direct agressiever zouden gedragen naar de out-group dan naar de in-group. Verkuyten en Thijs (2002) schrijven dat allochtone kinderen meer kans hebben slachtoffer te worden van agressie dan Nederlandse kinderen. Nederlandse kinderen voelen zich vaker slachtoffer wanneer zij zich in een groep met meer allochtonen kinderen bevinden.

In tegenstelling met de verwachting werd er wel een significant hoofdeffect gevonden voor financiële directe agressie naar Nederlandse kinderen (in-group) in plaats van zoals verwacht naar Marokkaanse kinderen (out-group). Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat er in de onderzoekspopulatie kinderen aanwezig waren die andere leden van de in-group schade toe wilden brengen. Dit kan het gevolg zijn van een conflict dat er heerst met de out-group of het idee dat er een conflict met de out-group heerst (Sherif, 1966). Een andere verklaring zou kunnen zijn dat Nederlandse kinderen meer met Nederlandse kinderen omgaan in plaats van met Marokkaanse kinderen. De Nederlandse kinderen willen mogelijk niet dat

kinderen die op henzelf lijken er financieel op vooruit gaan. Hier moet echter nog meer onderzoek naar gedaan worden.

Displaced agressie

Gebaseerd op eerder onderzoek (Ausdale & Feagin, 1996; LeVine & Campbell, 1972; Middleton, 1960; Schwartz & Bilsky, 1987) was de verwachting dat Nederlandse kinderen zich displaced agressiever zouden gedragen naar de out-group dan naar de in-group. Bij displaced agressie worden de slachtoffers selectief uitgekozen op basis van frustratie die heerst ten opzichte van een persoon of groep van een bepaalde afkomst (Horowitz, 1973).

Er werd echter geen significant hoofdeffect gevonden voor financiële en verbale displaced agressie tussen de in- en de out-group. Dit is in tegenstelling tot wat uit de resultaten uit de onderzoeken van Ausdale en Feagin (1996) en Verkuyten en Kinket (2000) blijkt. Zij schrijven dat de minst geaccepteerde minderheidsgroep in een land de meeste kans loopt om slachtoffer te worden van displaced agressie.

Een mogelijke verklaring waarom er in het huidige onderzoek geen effecten zijn gevonden van displaced agressie op de in- en out-group, is dat er zowel positieve als negatieve gedachten over de in- en de out-group bestaan onder pre-adolescenten (Kleinpenning, 1993; Verkuyten & Kinket, 2000). Hierdoor ontstaat er geen voorkeursgroep waarnaar de displaced agressie uitgaat. De positieve en negatieve gedachten over zowel de in- als de out-group kunnen voortkomen uit positieve of negatieve ervaringen opgedaan met Nederlandse en Marokkaanse kinderen. Mogelijk speelt ook de opvoeding een rol bij de voorkeur die kinderen kunnen hebben naar de in- of de out-group. Zij kunnen van huis uit een voorkeur hebben meegekregen maar zij kunnen echter ook 'neutraal' zijn opgevoed over verschillende groepen, waardoor er geen verschil blijkt in het uiten van financiële en verbale displaced agressie naar Nederlandse of Marokkaanse kinderen. Verder onderzoek naar dit onderwerp is wenselijk.

Kinket en Verkuyten (1999) beschrijven in hun onderzoek dat Nederlandse kinderen steeds meer onderwijs over culturele verschillen en discriminatie op school krijgen. Dit zorgt voor een positief beeld over de culturele minderheidsgroepen en kan tot gevolg hebben dat kinderen minder duidelijke voorkeur voor een culturele groep krijgen.

Sekseverschillen in agressie

Bijkomstig werd er gekeken of er sekseverschillen zijn bij het vertonen van agressie tussen de in-group en de out-group. Er werd alleen bij financiële directe agressie een

significant effect gevonden voor sekse. Meisjes vertonen meer financiële directe agressie dan jongens naar de in-group. Dit resultaat is in tegenstelling met wat Bjorkqvist en collega's (1992) en Salmivalli en collega's (2000) vonden in hun onderzoek. Daaruit kwam naar voren dat meisjes meer displaced agressie zouden vertonen dan jongens. De verwachting was dan ook dat meisjes meer displaced agressie zouden vertonen dan jongens.

Een mogelijke verklaring voor het gevonden resultaat zou kunnen zijn dat meisjes meer financiële directe agressie vertonen omdat het in dit geval een anonieme vorm van agressie behoeft en zij dus niet de confrontatie met de ander (de provocateur) hoeven aan te gaan. Volgens de studies van Bjorkqvist en collega's (1992) en Salmivalli en collega's (2000), is het namelijk zo dat meisjes meer angst zouden hebben voor represailles of bestraffing van de provocateur. Deze represailles of bestraffingen zijn in het computerspel niet mogelijk omdat het om leeftijdgenoten gaat waar zij niet direct mee te maken hebben.

Little en collega's (2003) geven in hun onderzoek aan dat meisjes meer relationele agressie zouden laten zien en jongens meer openlijke agressie. Volgens deze theorie zou je verwachten dat jongens meer (verbale) directe agressie zouden vertonen dan meisjes. Dit omdat jongens zich mogelijk sterker voelen bij een mogelijke confrontatie. Echter in het huidige onderzoek werd dit resultaat voor directe agressie niet gevonden. Om meer duidelijk omtrent dit onderwerp te krijgen is nader onderzoek wenselijk.

Huidig onderzoek heeft gebruik gemaakt van een grote hoeveelheid respondenten in het regulier basisonderwijs en voortgezet onderwijs. Doordat er sprake is van een grote steekproef zijn de behaalde resultaten te generaliseren naar basisschoolkinderen en kinderen op het voortgezet onderwijs in Nederland. Een beperking hierbij is dat er gebruik gemaakt is van een steekproef van adolescenten uit groep 8 van het reguliere onderwijs en de eerste klas van het reguliere voortgezet onderwijs in de leeftijdscategorie 10 tot 15 jaar. Dit heeft als gevolg dat de in dit onderzoek behaalde resultaten niet zonder meer gegeneraliseerd kunnen worden naar kinderen met agressieproblemen of een bredere leeftijdscategorie. Er is meer onderzoek nodig om te kijken of de huidige resultaten ook naar een klinische doelgroep en een bredere leeftijdscategorie gegeneraliseerd kunnen worden.

Dit is met name interessant omdat Lindeman, Harakka en Keltikangas-Jarvinen (1997) aangetoond hebben dat met name de adolescentie een periode is waarin het behoren tot een sociale groep belangrijk is. In het huidige onderzoek wordt maar een beperkt deel van de adolescentie in de onderzoekspopulatie meegenomen.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat de ecologische validiteit in het geding komt. In het huidige onderzoek worden kinderen afgewezen door onbekende leeftijdsgenoten via de computer, terwijl kinderen in het dagelijks leven te maken krijgen met leeftijdsgenoten die zij veelal al kennen. Met deze bekende leeftijdsgenoten hebben zij face-to-face contact in plaats van contact via de computer. Aan de andere kant is het contacten leggen via de computer tegenwoordig populair onder kinderen en krijgen zij hierbij regelmatig online feedback. Zij komen zo in aanraking met leeftijdsgenoten welke zij niet kennen, wat wel vergeleken kan worden met het 'Survivor' computerspel.

Ondanks deze beperkingen draagt dit onderzoek bij aan de kennis over agressie welke vertoond wordt naar de in-group of de out-group. Uit dit onderzoek blijkt dat Nederlandse kinderen onderscheid maken in financiële directe agressie naar de in-group en de out-group. Zij gedragen zich agressiever naar de in-group dan naar de out-group. Bovendien blijken meisjes in hogere mate financiële agressie te vertonen dan dat jongens dit doen.

Samenvatting

Doel: Deze studie onderzocht of Nederlandse kinderen meer directe en/of displaced agressie vertonen naar de in-group (Nederlandse kinderen) of naar de out-group (Marokkaanse kinderen). **Methode:** Nederlandse kinderen (N = 383, M leeftijd = 13) speelden een fictief online computerspel genaamd 'Survivor'. De participanten maakten een persoonlijk profiel aan dat online werd beoordeeld door een jury van leeftijdgenoten. Na ontvangst van willekeurig mild of sterke negatieve feedback van de jury, kunnen de participanten (verbale en financiële) agressie vertonen naar deze jury (directe agressie) en tegen onschuldige anderen (displaced agressie). **Resultaten:** Een herhaalde metingen variantie analyse liet zien dat in tegenstelling tot de verwachtingen, Nederlandse kinderen meer financiële directe agressie naar Nederlandse kinderen vertonen dan naar Marokkaanse kinderen. Meisjes zijn hier sterker toe geneigd dan jongens. Er bleek geen verschil in de mate waarin Nederlandse kinderen (verbaal en financieel) displaced agressie vertonen naar Nederlandse kinderen of naar Marokkaanse kinderen. **Conclusie:** Nederlandse kinderen gedragen zich financieel direct agressiever naar de in-group dan naar de out-group. Financiële agressie is in dit onderzoek meer van belang dan verbale agressie. Meisjes blijken dit in hogere mate te vertonen dan jongens. Zij vertonen meer financiële directe agressie naar de in-group dan dat jongens dit doen. Verder onderzoek is nodig.

Literatuur

- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Andershed, H., Kerr, M., Stattin, H., & Levander, S. (2002). Psychopathic traits in non-referred youths: Initial test of a new assessment tool. In E. S. Blaauw (Ed.), *Psychopaths: Current international perspectives* (pp. 131-158). The Hague: Elsevier.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Reviews of Psychology*, *53*, 27-51. doi: 10.1037/0033-2909.106.1.74
- Ausdale, D., & Feagin, J. (1996). Using racial and ethnic concepts: The critical case of very young children. *American Sociological Review*, *61*, 779-93.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*, 397-529. doi:10.1037//0033-2909.117.3.497
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behaviour*, *18*, 117-127.
- Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love or outgroup hate? *Journal of Social Issues*, *55*, 429-444.
- Brown, R. J. (1984) The role of similarity in intergroup relations. In H. Tajfel, *The social dimension* (pp. 603-623). Cambridge England: Cambridge University Press.
- Bushman, B. J., Bonacci, A. M., Pedersen, W. C., Vasquea, E. A., & Miller, N. (2005) Chewing on it van chew you up: Effects of rumination on triggered displaces aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, *88*, 969-983.
- Bushman, B. J., & Huesmann, L. R. (2010). *Aggression*. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (5th ed., pp. 833-863). New York: John Wiley & Sons.
- Carlson, M., Marcus-Newhall, A., & Miller, N. (1989). Evidence for a general construct of aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *15*, 377-389. doi: 10.1177/0146167289153008
- Crick, N. R., & Dodge, K. A. (1996). Social information-processing mechanisms in reactive and proactive aggression. *Child Development*, *67*, 993-1002. doi:10.1111/j.1467-8624.1996.tb01778.x
- Deaux, K. (1985). Sex and gender. *Ann. Review Psychology*, *36*, 49-81.
- Denson, T. F., Pedersen, W. C., & Miller, N. (2006). The displaced aggression questionnaire.

- Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 1032-1051. doi:10.1037/0022-3514.90.6.1032
- Dodge, K. A., Coie, J. D., & Lynam, D. (2006). Aggression and antisocial behavior in youth. In W. Damon & R. M. Lerner (Series Eds.) & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional, and personality development* (pp. 719-788). New York: Wiley.
- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H., & Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression*. Oxford, England: Yale university Press.
- Gil-White, F. J. (2003). *Ultimatum game with an ethnicity manipulation: Results from Khovdiin Bulgan Sum, Mongolia*. In J. Henrich, R. Boyd, S. Bowles, H. Gintis, E. Fehr, & C. Camerer (Eds.), *Foundations of human sociality: Ethnography and experiments in 15 small-scale societies*. Oxford: Oxford University Press.
- Hewstone, M. Rubin, M., & Willis, H. (2002). Intergroup bias. *Annual Review of Psychology*, 53, 575-604.
- Horowitz, D. L. (1973). Direct, displaced, and cumulative ethnic aggression. *Comparative Politics*, 6, 1-16.
- Hovland, C., & Sears, R. (1940). Minor studies in aggression: VI. Correlation of lynchings with economic indices. *Journal of Psychology*, 9, 301-310.
- Hurley, J. C., & Underwood, M. K. (2002). Children's understanding of their research rights before and after debriefing: Informed assent, confidentiality, and stopping participation. *Child Development*, 73, 132-143. doi:10.1111/1467-8624.00396
- Hyde, J. S. (1984). How large are gender differences in aggression: A developmental meta-analysis. *Developing Psychology*, 20, 722-736.
- Kempes, M., Matthys, W., de Vries, H., & van Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children: A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14, 11-19. doi: 10.1007/s00787-005-0432-4
- Kinket, B., & Verkuyten, M. (1999). Intergroup evaluations and social context: A multilevel approach. *European Journal of Social Psychology*, 29, 219-38.
- Kleinpenning, G. (1993). *The structure and content of racist beliefs*. Utrecht: Utrecht University, ISOR.
- Konrath, S., Bushman, B. J., & Campbell, W. K. (2006). Attenuating the link between threatened egotism and aggression. *Psychological Science*, 17, 995-1001. doi:10.1111/j.1467-9280.2006.01818.x

- Koopmans, R., & Rebers, S. (2009). Collective action in culturally similar and dissimilar groups: An experiment on parochialism, conditional cooperation, and their linkages. *Evolution and human behavior*, *30*, 201-211. doi:10.1016/j.evolhumbehav.2009.01.003
- Larsson, H., Andershed, H., & Lichtenstein, P. (2006). A genetic factor predicts most of the variation in the psychopathic personality. *Journal of Abnormal Psychology*, *115*, 221-230.
- Leary, M. R., Twenge, J. M., & Quinlivan, E. (2006). Interpersonal rejection as a determinant of anger and aggression. *Personality and Social Psychology Review*, *10*, 111-132. doi:10.1207/s15327957pspr1002_2
- LeVine, R. A., & Campbell, D. T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behaviour*. New York: Wiley.
- Lindeman, M., Harakka, T., & Keltikangas-Jarvinen, L. (1997). Age and Gender Differences in Adolescents' Reactions to Conflict Situations: Aggression, Prosociality, and Withdrawal. *Journal of Youth and Adolescence*, *26*, 339-351. doi:10.1007/s10964-005-0006-2
- Little, T. D., Henrich, C. C., Jones, S. M., & Hawley, P. H. (2003). Disentangling the “whys” from the “whats” of aggressive behavior. *International Journal of Behavior Development*, *27*, 122-133.
- Marcus-Newhall, A., Pedersen, W. C., Carlson, M., & Miller, N. (2000). Displaced aggression is alive and well: A meta-analytic review. *Journal of Personality and Social Psychology*, *78*, 670-689. doi:10.1037//0022-3514.78.4.670
- Merk, W. (2005). Development of reactive and proactive aggression in boys. Unpublished doctoral diss., University of Utrecht, The Netherlands.
- Middleton, J. (1960). *Lugabara religion*. London: Oxford Press.
- Miller, N., Pedersen, W. C., Earlywhine, M., & Pollock, V. E. (2003). A theoretical model of triggered displaced aggression. *Personality and Social Psychology Review*, *7*, 75-97. doi:10.1207/S15327957PSPR0701_5
- Orobio de Castro, B. (2004). The development of social information processing and aggressive behavior: Current issues. *European Journal of Developmental Psychology*, *1*, 87-102.
- Pakaslahti, L., & Keltikangas-Jarvinen, L. (2000). Comparison of peer, teacher, and self-assessments on adolescent direct and indirect aggression. *Educational Psychology*, *20*, 177-190. doi:10.1080/713663710

- Paquette, J. A., & Underwood, M. K. (1999). Young adolescents' experiences of peer victimization: Gender differences in accounts of social and physical aggression. *Merril-Palmer Quarterly*, *45*, 233-258.
- Reijntjes, A., Stegge, H., Meerum Terwogt, M., Kamphuis, J. H., & Telch, M. J. (2006). Emotion regulation and its effects on mood improvement in response to an in vivo peer rejection challenge. *Emotion*, *6*, 543-552. doi:10.1037/1528-3542.6.4.543
- Ruffle, B. J., & Sosis, R. (2006). Cooperation and the in-group-out-group bias: A field test on Israeli kibbutz members and cit residents. *Journal of Economic Behavior & Organization*, *60*, 147-163. Doi: 10.1016/j.jebo.2004.07.007.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., & Lagerspetz, K. (2000). Agression and socio-metric status among peers: Do gender and type of aggression matter? *Scandinavian Journal of Psychology*, *41*, 17-24.
- Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of Personality and Social Psychology*, *53*, 150-162.
- Sherif, M. (1966). *Group conflict and co-operation: Their social psychology*. London: Routledge & Kagan Paul.
- Smart Richman, L. S., & Leary, M. R. (2009). Reactions to discrimination, stigmatization, ostracism, and other forms of interpersonal rejection: A multimotive model. *Psychological Review*, *116*, 365-383. doi:10.1037/a0015250
- Struch, N., & Schwartz S. H. (1989). Intergroup aggression: Its predictors and distinctness from in-group bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, *56*, 364-373.
- Taylor, D., Wright, S., & Porter, L. (1993). Dimensions of perceived discrimination: the personal/group discrepancy. *The Psychology of Prejudice, The Ontario Symposium*, *7*, 233-56.
- Thomaes, S., Bushman, B. J., de Castro, B. O., Cohen, G. L., & Denissen, J. J. A. (2009). Reducing narcissistic aggression by buttressing self-esteem: An experimental field study. *Psychological Science*, *20*, 1536-1542. doi:10.1111/j.1467-9280.2009.02478.x
- Tyson, P. D. (1998). Physiological arousal, reactive aggression, and the induction of an incompatible relaxation response. *Aggression and Violent Behavior*, *3*, 143-158. doi:10.1016/S1359-1789(97)00002-5
- Verkuyten, M., & Kinket, B. (2000). Social distances in a multi-ethnic society: The ethnic hierarchy among Dutch pre-adolescents. *Social Psychology Quarterly*, *63*, 75-85.

- Verkuyten, M., & Thijs, J. (2002). Racist victimization among children in the Netherlands: The effect of ethnic group and school. *Ethnic and Racial Studies*, 25, 310-331. doi: 10.1080/01419870120109502.
- Wilson, D. S. (2002). *Darwin's cathedral*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Yamagishi, T., & Mifune, N. (2009). Social exchange and solidarity: in-group love or out-group hate? *Evolution and Human Behavior*, 30, 229-237.